

Aesthetic education is the process of developing children's aesthetic senses, aesthetic relationship to reality. One of the first steps in aesthetic education is to promote emotional tone that accompanies a sense of harmony. One must pick up such items of beauty that would cause not only vivid sensation, but positive emotional accompaniment, «joyful surprise». It is here where the first child's echo appears to aesthetic beauty of perceived objects.

Thorough fullness of detection of aesthetic relationship to reality is one of the main features of aesthetic culture. Of course, the aesthetic sense of a person can be broader and narrower. There are people who deeply perceive beauty in the sounds and colors and are barely sensitive to movements in harmony. Therefore, the leading task of aesthetic education of children of the primary school age is forming broad aesthetic culture, not the development of a single capability.

Thus, we can state that the aesthetic sense is only possible in the presence of an adequate level of a sensible touch of culture, art direction of the cognitive activity, high moral development. The aesthetic sense acquires aesthetic content only with the development of sensory culture of a child as in the process of bringing up its realization on harmony in the phenomena of the surrounding reality they become of a certain value for a child on condition of the positive attitude to the objects.

Key words: *aesthetic feelings, primary school age, aesthetic culture, sensory culture, harmony.*

УДК 379.8.035

Л. Б. Сафронова

Інститут проблем виховання

Національної академії педагогічних наук України

ФОРМИ НАБУТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ ПІДЛІТКАМИ В ПОЗАШКІЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано форми набуття соціального досвіду підлітками в умовах позашкільного навчального закладу. Встановлено, що процес набуття соціального досвіду учнями має бути спрямований на пізнання існуючих у суспільстві соціальних норм за допомогою сприйняття, осмислення, емоційного переживання й усвідомлення необхідності відповідати їм та втілювати їх у своїй поведінці. Ураховуючи складну структуру процесу набуття соціального досвіду підлітками в умовах позашкільного навчального закладу виділено форми, за допомогою яких здійснюється ефективний вплив на особистість учня з метою набуття ним соціального досвіду. Зокрема, особлива увага акцентується на ролі тренінгових та ігрових технологій для вирішення поставлених завдань.

Ключові слова: *соціальний досвід, форми набуття соціального досвіду підлітками, позашкільний навчальний заклад, підліток.*

Постановка проблеми. Сучасні соціокультурні умови вимагають виховання нової людини – активної, здатної творчо мислити, творити, перетворювати себе, суспільство, співпрацювати, самостійно приймати рішення в ситуації вибору. Більшою мірою це стосується молодого покоління, у свідомості й поведінці якого ще не сформувались і міцно не закріпилися знання, уміння й навички, пов'язані з відносинами у суспільстві. Це зумовлює необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу на набуття в підростаючого покоління соціального досвіду як важливої умови успішної його самореалізації.

Аналіз актуальних досліджень. Методологічні основи соціального розвитку особистості висвітлено у працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Г. Андреевої, А. Асмолова, О. Безпалько, І. Беха, А. Бодальова, Л. Божович, Ю. Василькової, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, І. Кона, Г. Лактіонової, А. Мудрика, С. Харченка та інших.

Питанням набуття соціального досвіду підлітками у своїх наукових роботах приділяли увагу Л. Божович, І. Вачков, А. Грецов, О. Єлькіна, І. Кон, Є. Леванова, В. Оржеховська, І. Стародубцева, Т. Федорченко.

Більшість дослідників визначають категорію «соціальний досвід» як результат пізнавальної та практичної діяльності особистості, що виражається в синтезі знань про соціальну дійсність, досвіду виконання способів діяльності, досвіду емоційних відносин. Вважається, що процес набуття соціального досвіду учнями має бути спрямований на пізнання існуючих у суспільстві соціальних норм за допомогою сприйняття, осмислення, емоційного переживання й усвідомлення необхідності відповідати їм і втілювати їх у своїй поведінці.

Мета статті полягає в розкритті основних форм набуття соціального досвіду підлітками в умовах позашкільного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Позашкільні навчальні заклади є одним із важливих соціальних інститутів, які відіграють значну роль у набутті соціального досвіду підлітками і мають великі можливості для цього. Позашкільна діяльність підлітків покликана задовольнити вікові потреби підлітків у активних формах пізнавальної діяльності, у різноманітних самостійних і досить складних видах діяльності (пошук, спостереження, конструювання тощо), у матеріалізації результатів діяльності (виконання практичних завдань), у діалозі, чого не може повною мірою забезпечити навчально-виховний процес у загальноосвітньому навчальному закладі. Якщо в школі важливі інформаційні відносини (цінність мають знання, ерудиція, точність виконання завдань), то в позашкільному навчальному закладі на перший план виходить здатність будувати соціальні відносини (комунікабельність, толерантність, практичність, мобільність, самоповага тощо).

Створюючи підліткам умови для розвитку їхніх талантів, обдарувань, здібностей, у позашкільному навчальному закладі можна визначити перспективу творчого зростання кожного з них, допомогти розробити програму саморозвитку. Тут підліток набуває нових союзників в особі дорослих.

Поєднання колективних, групових та індивідуальних занять, багатий арсенал використовуваних форм дозволяє забезпечити цілісний підхід до розвитку особистості.

Успішність розвитку підлітків та міра позитивності їх соціального досвіду, умови для яких створюються в позашкільному навчальному закладі, насамперед, залежать від організованої діяльності в позашкільному навчальному закладі, яка включає в себе просторові,

матеріальні, часові та духовні умови для різних видів діяльності, а також природні, необхідні і звичні норми й цінності поведінки та взаємин.

Найбільш ефективною та результативною методикою підготовки та проведення виховних справ у позашкільному навчальному закладі, на думку багатьох дослідників, є методика колективного творчого виховання (А. Макаренко, І. Іванов), сутність якої полягає у формуванні особистості у процесі роботи на користь інших людей; в організації певного способу життя колективу, де все ґрунтується на моральності й соціальній творчості [5].

Одна з основних ідей методики колективного творчого виховання – формування особистості через єдиний виховний колектив. Творчий підхід до процесу виховання в позашкільному навчальному закладі забезпечується групою методів і засобів виховної роботи (переконання, привчання, увага, довіра, похвала) і виховними засобами (колективна організаторська діяльність, творчі ігри, творчі свята) [5].

За І. Івановим, колективні творчі справи – це, насамперед, прояв життєво практичної громадської турботи, це сукупність певних дій на загальну користь [5, 112]. А. Мудрик писав: «...коли дитина занурюється в потік колективного життя, тоді спливають такі сторони дитячої індивідуальності, які при всіляких інших умовах не можуть проявитися або бути виявлені. У колективі, гідному свого імені, дитина не розчиняється, а, навпаки, знаходить умови для виявлення і розквіту кращих сторін» [7, 283].

Оптимальним засобом набуття соціального досвіду підлітками, на думку І. Вачкова, А. Грецова, Є. Леванової, В. Оржеховської, І. Стародубцевої, Т. Федорченко, є тренінг. Він дозволяє ефективно вирішувати завдання, пов'язані з набуттям знань соціальних норм, відносин, засвоєнням норм у спілкуванні з однолітками, дорослими, набуттям умінь регулювати відносини, утверджувати себе серед підлітків, взаємодіяти з іншими людьми відповідно до конкретної комунікативної ситуації, приймати рішення.

На тренінгу підліток має можливість одночасно з отриманням інформації обговорювати незрозумілі положення, задавати питання й відразу ж закріплювати отримані знання, формувати навички соціальної поведінки. У широкому сенсі тренінг – це пізнання себе та навколишнього світу, зміна власної особистості через спілкування в довірливій атмосфері й неформальній обстановці; ефективна форма роботи для засвоєння знань; інструмент для формування вмінь і навичок.

Визначення тренінгу як «запланованого процесу, призначеного поповнити знання та навички його учасників і перевірити їх ставлення, ідеї, поведінку з метою зміни та оновлення» дали В. Оржеховська і Т. Федорченко [8, 23].

Тренінг як групова форма роботи має певні переваги перед індивідуальними формами, які відмітив у своїх роботах І. Вачков: група

відображає суспільство в мініатюрі й тому може служити майданчиком для розвитку різних соціальних умінь; група дає можливість отримання зворотного зв'язку й підтримки від людей зі схожими проблемами, учасники можуть ідентифікувати себе з іншими; груповий досвід протидіє відчуженню, що допомагає встановленню ближчих стосунків з оточенням і рішенням міжособистісних проблем; група полегшує процеси саморозкриття, самодослідження та самопізнання учасників; людина може освоювати в групі нові вміння, експериментувати з різними моделями поведінки серед рівних партнерів [2, 64].

Тривалий час проведення тренінгів було прерогативою професійної діяльності психологів, оскільки від керівників груп була потрібна не лише майстерність, педагогічний такт, розвинена рефлексія, але і глибокі знання психології. Проте рівень знань психології сучасного педагога значно зріс, що й зумовило можливість використання деяких соціально-психологічних тренінгових технологій у роботі соціальних педагогів, вихователів, педагогів-організаторів: тренінгів комунікативної етики, тренінгів умінь, тренінгів розвитку навичок, тренінгів особистісного зростання.

Набуттю підлітками соціального досвіду сприяють саме соціально-психологічні тренінги. А. Грецов визначає соціально-психологічний тренінг як групову психолого-педагогічну роботу, орієнтовану на використання активних методів з метою розвитку компетентності в спілкуванні як здатності ефективно взаємодіяти з навколишніми людьми в системі міжособистісних стосунків. Поняття «соціально-психологічний тренінг», за А. Грецовим, іноді виступає як вужче, таке, що означає тільки техніку вдосконалення навичок спілкування, і стоїть поряд із поняттями «тренінг умінь», «тренінг особистісного зростання» [4].

Як відмічає Л. Петровська, «коло завдань, що вирішуються засобами соціально-психологічного тренінгу, є широким і різноманітним. Відповідно, різноманітними є форми тренінгу. Усі ці форми можна розділити, зокрема, на дві великі групи: орієнтовані на розвиток спеціальних умінь (наприклад, вміння вести дискусію, вирішувати міжособистісні конфлікти); направлені на поглиблення досвіду аналізу ситуацій спілкування – мається на увазі підвищення адекватності аналізу себе, партнера по спілкуванню, групової ситуації в цілому» [9].

Соціально-психологічний тренінг може успішно застосовуватися не лише в якості самостійного методу роботи, але й органічно вбудовуватися в різні навчальні й розвиваючі програми для підлітків.

Оптимальним засобом набуття соціального досвіду підлітками в позашкільному навчальному закладі також є гра. Д. Ельконін називає її «найважливішим джерелом розвитку свідомості, довільності поведінки, особливою формою моделювання стосунків» [12].

На думку С. Верещагіна, гра, будучи формою умовної діяльності людей, виступає як ідеальний феномен людської культури. У грі діти умовно моделюють середовище, у якому вони знаходяться, і вирішують актуальні для себе проблеми, які виникають у них. Дитина не лише відображає реальну дійсність у грі, але й моделює світ, тобто творить, що вона бачить світ таким, яким хоче. Педагог, користуючись грою як засобом набуття соціального досвіду, моделює умовні проблемні ситуації, які діти мають самі вирішити [3, 4].

Гра є найбільш природною формою взаємодії між людьми, саме в грі особа розвивається вільно, нестримно й гармонійно, гра створює в групі невимушену атмосферу співпраці та співтворчості, ігрова діяльність є одним із головних чинників соціалізації, зокрема набуття особистого досвіду спільної життєдіяльності вважає Є. Леванова [6, 19].

Як особливий вид людської діяльності, у результаті якої відбувається засвоєння норм і цінностей поведінки, формуються цільові установки особистості, розглядав гру Д. Узнадзе [10, 385].

Представник теорії гри з соціальної позиції К. Гросс указував на спрямованість гри в майбутнє, вважаючи, що гра є підготовкою до життя, важливим засобом формування і тренування навичок, необхідних для особистісного розвитку [6, 8].

Те, що ігрова основа діяльності дитячого колективу є важливим чинником набуття соціального досвіду підлітками, довела Г. Чернишова [11, 222]. Будучи формою умовної діяльності людей, гра виступає як ідеальний феномен людської культури. У грі діти використовують умовне моделювання довкілля, у якому вони знаходяться, і вирішують складні для себе проблеми, які, через незнання, виникають у них. Педагог, користуючись грою як засобом набуття соціального досвіду підлітками, моделює умовні ситуації, у яких вони мають розібратися самі.

Сутність гри – імітація, тобто діяльність, яка допускає створення відносно достовірної моделі дійсності. У цьому сенсі гра за своїм значенням виходить за межі простого навчання: репродукція накопиченого соціального досвіду, соціально схвалюваних форм поведінки є одним із найважливіших способів реального оволодіння культурою.

Ігрова імітація допускає рольову поведінку учасників. Роль повинна нести не лише конструктивну функцію у сценарії гри, але і сприяти формуванню соціально значущих якостей особистості, розвитку соціального досвіду підлітка.

На думку Н. Анікеевої, сюжетно-рольова гра в позашкільному навчальному закладі повинна відповідати таким вимогам: мати пізнавальне значення; створювати умови для спільної творчості її учасників; забезпечувати розумову діяльність як дорослих, так і дітей; сприяти об'єднанню дитячого колективу. А для того, щоб ці вимоги стали

реальними, необхідно дотримуватися правила: якомога менше глядачів, якомога більше учасників, дійових осіб [1, 24].

Завдяки грі змінюється усвідомлення підлітком своєї ролі в житті суспільства – індивідуально-особистісної, соціальної, збагачується його досвід, здійснюється реальне оволодіння соціальними зв'язками і процесами. У ній моделюються всі відносини реального життя (того або іншого часу й місця), опис яких дається в ситуації, також обов'язковою є система управління в грі. Взаємодія учасників зумовлена сценарієм гри, у ході якої гравці відповідно до визначеної ролі знаходять прийнятне рішення проблем, указаних у ситуаціях. Підведення підсумків гри здійснюється за результатами досягнення функціональних рольових цілей.

У процесі проведення сюжетно-рольової гри відбувається знайомство учнів із різними соціальними ролями, відпрацьовуються позитивні способи вирішення конфліктів, освоюються різні стилі та способи спілкування, формується етика поведінки. Також зростає соціальна мобільність, оскільки підліток стає учасником різних груп і об'єднань; розширюється коло спілкування. Підліток стає незалежнішим, набуває досвіду самостійних дій, вчиться контролювати свої вчинки, легше пристосовується до зміни навколишнього оточення. У нього формується уявлення про себе, своє положення в соціумі. Будь-яку гру не можливо повторити, оскільки вона відрізняється унікальністю кожної ігрової взаємодії.

Крім того, гра завжди відбувається у двох тимчасових вимірах: у сьогоденні й у майбутньому. З одного боку, вона дарує миттєву радість, служить задоволенню назрілих актуальних потреб. З іншого – гра спрямована в майбутнє, оскільки в ній моделюються якісь життєві ситуації або закріплюються властивості, якості, стани, уміння, здібності, необхідні особистості для виконання певних соціальних, професійних, творчих функцій.

Підлітку дуже цікаві рольові ігри, що розкривають етичні норми взаємовідносин між людьми, ігри, що показують увесь спектр соціальної побудови дорослого світу. Позитивною рисою рольової гри є те, що діти й дорослі у грі виступають на рівних. Підліток не слухає настанови про те, у якій ситуації як потрібно поступати, а бачить це своїми очима на прикладі дорослих.

Для проблеми, що розглядається нами, важливо, щоб підліток був включений у процес самопізнання, який проходить паралельно з дослідницькою діяльністю дорослого учасника гри. Це дозволяє підліткові або копіювати способи пошуку дорослого, або шукати їх спільно з ним, включаючись у співпрацю та взаємодію. Останнє є найціннішим, оскільки обумовлене розвитком самосвідомості підлітка, усвідомленням себе, свого Я в системі широкого спектру соціальних відношень, виявляючись у формі самоствердження, примірки себе до світу дорослих, що визначає зміст його думок, бажань і вчинків.

Висновки. Позашкільний навчальний заклад є унікальним соціальним інститутом, у якому можливо застосування різноманітних форм набуття соціального досвіду. Це успішно реалізується тоді, якщо педагогічне забезпечення процесу набуття соціального досвіду підлітками червоною лінією проходить через усі етапи й виявляється в таких положеннях: добровільна участь дітей; поєднання індивідуального й колективного включення підлітків у різні форми позашкільної діяльності; систематичне інформування про результати, організація різних видів стимулювання учасників; різноманіття пропонуванних форм діяльності, що створюють можливість вибору підлітком найбільш посильної участі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникеева Н. П. Воспитание игрой / Н. П. Аникеева. – М. : Просвещение, 1989. – 144 с.
2. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособие / И. В. Вачков. – М. : Ось 89, 2000. – 223 с.
3. Верещагин С. Н. Педагогический опыт «Игра как средство формирования социального опыта ребенка в условиях летнего оздоровительного лагеря» [Электронный ресурс] / С. Н. Верещагин. – Режим доступа : <http://festival.1september.ru/articles/509197>.
4. Грецов А. Г. Тренинг общения для подростков / А. Г. Грецов. – СПб. : Питер, 2005. – 160 с.
5. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел / И. П. Иванов. – М. : Педагогика, 1989. – 208 с.
6. Игра в тренинге. Возможности игрового взаимодействия / под ред. Е. А. Левановой. – СПб : Питер, 2006. – 208 с.
7. Мудрик А. В. Психология и воспитание / А. В. Мудрик. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т, 2006. – 472 с.
8. Оржеховская В. М. Использование интерактивных технологий в превентивном воспитании детей и молодежи : учеб.-метод. пособие / В. М. Оржеховская, Т. Е. Федорченко. – К., 2005. – 130 с.
9. Тренинги для старшеклассников, педагогов и родителей : метод. пособ. / В. Н. Ковалев, С. М. Тищенко, Г. Г. Мирошина, И. В. Стародубцева. – Сев. : Мир УФМ, 2004. – 198 с.
10. Узнадзе Д. Н. Теория установки / Д. Н. Узнадзе ; под ред. Ш. А. Надирашвили, В. К. Цаава. – М. : ИПП ; Воронеж : НПО «Модэк», 1997. – 448 с.
11. Чернишова Г. Ф. Ігрова основа діяльності оздоровчого дитячого центру як фактор формування соціального досвіду підлітка / Г. Ф. Чернишова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К., 2006. – Вип. 9. – С. 221–226.
12. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1978. – 304 с.

РЕЗЮМЕ

Сафронова Л. Б. Формы приобретения социального опыта подростками во внешкольной деятельности.

В статье проанализированы формы приобретения социального опыта

подростками в условиях внешкольного учебного заведения. Установлено, что процесс приобретения социального опыта учащимися должен быть направлен на познание существующих в обществе социальных норм посредством восприятия, осмысления, эмоционального переживания, осознания необходимости соответствовать им и воплощать их в своем поведении. Учитывая сложную структуру процесса приобретения социального опыта подростками в условиях внешкольного учебного заведения, выделены формы, с помощью которых осуществляется эффективное воздействие на личность ученика с целью приобретения им социального опыта. В частности, особое внимание акцентируется на роли тренинговых и игровых технологий для решения поставленных задач.

Ключевые слова: социальный опыт, формы приобретения социального опыта подростками, внешкольное учебное заведение, подросток.

SUMMARY

Safronova L. Forms of gaining of teenagers' social experience in out-of-school activity.

The article is devoted to the analysis of forms of gaining of teenagers' social experience in out-of-school education institutions. Out-of-school education institution is a unique social institution, which may use various forms of gaining of pupils' social experience. This is successfully implemented when pedagogical support of the process of gaining of teenagers' social experience through all the stages of formation and it is found in the following points: a voluntary children's participation in out-of-school activity, a combination of individual and collective inclusion of teenagers in different forms of work, systematic information about results and usage of different types of stimulation of participants, diversity of author's forms of activity that create the teenager's choice opportunity of the most feasible participation.

For the problem under consideration, it is important that the teenager was included in the process of self-discovery, which runs parallel with the research activities of the adult participant of the game. These allow the teenager either copy the ways of an adult's finding, or look for them jointly with him, joining in cooperation and collaboration.

The author determines that the process of gaining of pupils' social experience should be focused on understanding of social norms that exist in society by means of perception, thinking, emotional experience and awareness of necessity to comply with them and implement them in their behaviour.

Considering the complex structure of the process of gaining of teenagers' social experience in out-of-school educational institutions, the author develops the forms that help to influence effectively on the pupils in order to gain their social experience. In particular, special attention is paid to the role of training and game technologies in solving these problems. During the training teenager has the opportunity to obtain information and discuss incomprehensible situations simultaneously, ask questions and consolidate knowledge right now, train social behavior skills.

Play is the best means to gain teenagers' social experience in out-of-school education institutions. During play children conditionally simulate the environment in which they are, solve their current problems. A child does not only reflect reality in the game, but creates an admired world. An educator, who uses the game as the means of gaining of social experience, creates problem situations that children have to solve.

Key words: social experience, forms of gaining of teenagers' social experience, out-of-school educational institutions, teenager.